

UDK 811.131.1'373.45:811.16

Pregledni rad

Primljeno: 30.9.2016.

Maja Bezić
Ivana Granić
Odsjek za talijanski jezik i književnost
Filozofski fakultet
Sveučilište u Splitu
HR-21000 Split, Poljička cesta 35
mbezic@ffst.hr
ivanagranic55@gmail.com

PRILOG KLASIFIKACIJI SLAVIZAMA U TALIJANSKOM JEZIKU

Sažetak

U usporedbi s posuđenicama iz drugih europskih jezika, slavizmi su u talijanskom jeziku malobrojni te još uvijek nedovoljno istraženi. Cilj ovoga rada je zabilježiti slavizme u jednojezičnom rječniku talijanskog jezika, klasificirati ih prema semantičkom polju, gramatičkoj kategoriji, podrijetlu i vremenu ulaska te integriranosti u talijanskom jeziku. Pojmom *slavizam* označavamo integrirane i neintegrirane posuđenice koje su u talijanski jezik ušle iz raznih slavenskih jezika poput ruskog, hrvatskog, srpskog, slovenskog, češkog, poljskog, bosanskog, slovačkog, bugarskog i ukrajinskog, kao i njihove izvedenice te izvedenice nastale od slavenskih riječi. Korpus je ekscerpiran iz talijanskoga jednojezičnog rječnika *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana* Nicole Zingarellija (ZIN). U korpusu prevladavaju imenice iz semantičkog polja vojne i političke terminologije, što je usko vezano uz činjenicu da je većina zabilježenih slavizama ruskog podrijetla. Riječ je o posuđenicama koje su u talijanski jezik ulazile uglavnom tijekom 19. i 20. stoljeća, a koje su se većinom ortografski, fonološki i/ili morfološki prilagodile sustavu jezika primatelja. Zabilježili smo i znatan broj alternacija oblika slavizama kod kojih često jedan integrirani oblik alternira s neintegriranim oblicima. Izvedenice nastale od slavizama malobrojne su, no zanimljive kao dokaz visokog stupnja integriranosti i produktivnosti dotičnih posuđenica.

Ključne riječi: slavizmi, talijanski jezik, klasifikacija, semantička polja, gramatička kategorija, podrijetlo, vrijeme ulaska, adaptacija, integracija

1. Uvod

Prema podjeli stranih riječi u talijanskome jeziku izloženoj u knjizi *Le parole straniere* Paola Zollija (1976, 1991), talijanski slavizmi su, u usporedbi s posuđenicama iz europskih jezika poput francuskog, engleskog, španjolskog, portugalskog i njemačkog, malobrojni, no, ipak, brojniji su od bizantinskih i novogrčkih te rumunjskih i mađarskih posuđenica. Nadalje, Zolli ističe da su radovi o slavizmima također malobrojni, a često i nedostupni te izdvaja nekoliko radova posvećenih slavizmima

u romanskim jezicima,¹ talijanskim rusizmima te nekim hrvatskim riječima u talijanskom jeziku (Zolli 1991: 213–214). Marco Mancini u svom radu o orijentalnim i egzotičnim riječima u talijanskom jeziku, među koje je uvrstio i sovjetizme,² navodi još nekoliko radova posvećenih proučavanju slavizama, u prvom redu rusizama, u talijanskom jeziku (Mancini 1993, 1994: 872, 875). Međutim, ovaj prošireni popis radova još uvijek je prilično skroman te ne opovrgava Zollijev zaključak o nedovoljnoj obrađenosti slavenskih posuđenica u talijanskome jeziku potvrđujući činjenicu da su oni još uvijek nedovoljno istraženi i da, unatoč svojoj malobrojnosti, zaslužuju veću pozornost znanstvenika. Na tragu navedenih promišljanja nastala je ideja za ovaj rad kao doprinos klasifikaciji slavizama u talijanskom jeziku.

2. Slavizmi i jezično posuđivanje

U svojoj knjizi o stranim riječima u talijanskom jeziku Zolli definira posuđenice kao riječi uvezene iz drugih jezika, a termin *posuđenica* smatra neprikladnim i nepreciznim. Ističe da je sam fenomen posuđivanja stranih riječi uvjetovan nizom izvanlingvističkih čimbenika, poput kulturnih odnosa, trgovine, vojnih osvajanja, te o njihovu intenzitetu ovise broj i vrsta posuđenica koje prelaze iz jednog jezika u drugi (Zolli 1991: 1). Uzevši u obzir izvanlingvističke čimbenike, u našem slučaju mali broj slavizama u korpusu može se objasniti činjenicom da su, kako navodi Mancini, kulturne veze između Talijana i slavenskih naroda bile slabe sve do početka 19. stoljeća (Mancini 1993, 1994: 872). No, ovdje moramo svakako spomenuti i iznimku, odnosno slovensko-talijanske pogranične dodire te istočnu jadransku obalu na kojoj je stoljetna hrvatsko-talijanska simbioza rezultirala i jezičnim prožimanjima u kojima je talijanski kao prestižni jezik bio uglavnom jezik davatelj te je mnogo više riječi dao nego što ih je primio iz hrvatskog i njegovih priobalnih i otočnih govora.³ I u odnosima s ostalim slavenskim jezicima, prestiž talijanskog jezika pridonio je njegovu statusu jezika davatelja. Zolli i Mancini zaključuju da slavenske posuđenice, koje su ušle u talijanski, uglavnom označavaju različite pojmove vezane uz običaje i tradicije pojedinoga slavenskog naroda. Među njima prevladavaju rusizmi koji, za razliku od ostalih slavizama, često pripadaju administrativnom, vojnom, političkom i kulturnom leksiku vezanom uz komunizam koji u talijanski počinje prodirati od dvadesetih godina prošlog stoljeća (Zolli 1992: 158–161, Mancini 1993, 1994: 875). Zolli obrađuje slavizme kao zasebnu skupinu posuđenica, odvojenu od orijentalnih i egzotičnih riječi. Među njima razlikuje riječi ruskog, srpskohrvatskog, slovenskog, češkog i poljskog podrijetla, a najviše pozornosti poklanja rusizmima. (Zolli 1991: 155–164). Rusizmima, ili preciznije sovjetizmima, bavi se i Mancini smatrajući ih egzotičnim i orijentalnim riječima uz obrazloženje da su, sa zapadnoeuropskog stajališta, posuđenice podrijetlom s europskog istoka podjednako egzotične i istočne kao i riječi arapskog, turskog, iranskog ili židovskog podrijetla, odnosno da pripadaju istoku kao geografskom pojmu (Mancini 1993, 1994: 825–827). Potrebno je istaknuti

1 Zolli izdvaja rad istaknutog romanista Maxa Pfistera koji u svom radu naslovljenom *Slawische Elemente im Italienischen* obrađuje pet talijanskih slavizama podrijetlom iz različitih slavenskih jezika (1987).

2 Prema ruskom *sovjetizmy*, označava rusizme koji su u talijanski jezik ulazili od dvadesetih godina prošlog stoljeća, a pripadaju semantičkom polju boljševičkog komunizma (Mancini 1993, 1994: 875).

3 Usp. Ljubičić 1991, 1992; Ljubičić 1994; Ljubičić 2011; Muljačić 1973; Muljačić 1978; Sočanac 2001; Sočanac 2004; Sočanac 2005; Šimunković 2009.

da su rusizmi, kao najbrojniji slavizmi, najviše istražena skupina slavizama i u ovom radu njima se nećemo posebno baviti.⁴

Polazeći od Zollijeve podjele, u radu ćemo obraditi slavizme u talijanskom jeziku kao zasebnu skupinu posuđenica. Pod pojmom *slavizmi* podrazumijevamo integrirane i neintegrirane posuđenice⁵ koje su u talijanski jezik ušle iz raznih slavenskih jezika poput ruskog, hrvatskog, srpskog, slovenskog, češkog, poljskog, bosanskog, slovačkog, bugarskog i ukrajinskog,⁶ kao i njihove izvedenice te izvedenice nastale od slavenskih riječi.⁷

3. Slavizmi u talijanskom jeziku

Korpus sastavljen od 191 slavizma u talijanskom jeziku ekscerpiran je iz talijanskoga jednojezičnog rječnika *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana* Nicole Zingarellija (ZIN).⁸ Slavizme ćemo klasificirati prema semantičkom polju, gramatičkoj kategoriji, podrijetlu i vremenu ulaska te prema njihovoj integriranosti u talijanskom jeziku.

Gramatička kategorija, podrijetlo i vrijeme ulaska riječi u talijanski jezik preuzete su iz rječnika *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana* Nicole Zingarellija (ZIN), a kod dvojbene etimologije konzultirali smo i jednojezični talijanski rječnik *Il Devoto-Oli. Vocabolario della lingua italiana* Giacoma Devota i Gian Carla Olijia (DO) te etimološki rječnik talijanskog jezika *DELI – Dizionario Etimologico della Lingua Italiana* Manlija Cortelazza i Paola Zollija (DELI).⁹ Pri određivanju podrijetla ekscerpiranih slavizama vodili smo se načelom *neposredne etimologije* (lat. *etymologia proxima*), dakle uzimajući u obzir samo direktne slavizme u talijanskom jeziku, a izostavivši one slavizme koji su u talijanski ušli posredništvom nekog drugog jezika, kako predlaže naš istaknuti romanist Žarko Muljačić kod određivanja podrijetla posuđenica (Muljačić 2003: 95–97).

Pri podjeli prema semantičkim poljima grupirali smo slavizme u nekoliko većih semantičkih polja s obzirom na njihovo značenje. Podjela prema integriranosti u talijanskom jeziku zasniva se na utvrđivanju podudarnosti i razlika između slavenskih modela i njihovih talijanskih replika na ortografskoj, fonološkoj i morfološkoj razini.

4 Usp. Nicolai 1982; Nicolai 1994; Orioles 1984; Orioles 2006.

5 Podjela uvriježena u talijanskoj lingvistici koja u hrvatskoj lingvističkoj terminologiji odgovara podjeli na *posuđenice* i *tudice*.

6 Za podjelu slavenskih jezika usp. Kapović 2008: 103–109.

7 U ovom radu slavizmima smatramo i izvedenice nastale od osobnih imena slavenskog podrijetla zato što je tada riječ ili o posuđenim ili u talijanskom jeziku nastalim izvedenicama koje označavaju pojave ili pokrete vezane uz slavensku kulturu iz koje dolaze.

8 Korpus obuhvaća sve slavizme ekscerpirane iz rječnika *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana* Nicole Zingarellija (ZIN), a smatramo ga dovoljnim uzorkom potrebnim za klasifikaciju slavizama prisutnih u talijanskom jeziku prema navedenim kriterijima. Može se pretpostaviti da bi se slični rezultati dobili i na osnovi analize većeg korpusa proširenog slavizmima zabilježenim i u drugim jednojezičnim rječnicima talijanskog jezika ili prikupljenog iz najopsežnijeg rječnika talijanskog jezika *GRADIT (Grande dizionario italiano dell'uso)*.

9 Slučajeve dvojbene etimologije smatrali smo one u kojima Zingarellijev rječnik (ZIN) navodi da je riječ slavenskog podrijetla bez navođenja određenog slavenskog jezika iz kojeg potječe, i u kojima je bilo potrebno konzultirati druge rječnike kako bi se podrijetlo preciznije odredilo, kao što su primjerice slavizmi *carassio, rachi, uscocco, voivoda*.

3.1. Klasifikacija

3.1.1. Semantička polja

Slavizme iz korpusa grupirali smo u nekoliko većih semantičkih polja koja navodimo prema njihovoj zastupljenosti. U korpusu prevladavaju slavizmi koji se odnose na vojnu i političku terminologiju (32 %), a slijede ih slavizmi koji označavaju imena nacija i političko-povijesne pojmove (18 %) te kulturu i umjetnost (9 %), znanost i znanstvena otkrića (8 %), svakodnevni život i običaje (8 %), a potom trgovinu, kulinarsstvo, biljke i životinje, vrste krajolika i agronomiju, glazbu, sport (od kojih je svako polje zastupljeno s < 6 %). Brojnost slavizama iz područja vojne i političke terminologije podudara se s brojnošću rusizama u korpusu i s činjenicom da su rusizmi u talijanskom jeziku, kako navodi Mancini, većinom sovjetzizmi vezani uz komunističku vojnu i političku terminologiju (Mancini 1993, 1994: 875). Slijede ih slavizmi koji označavaju imena nacija i političko-povijesne pojmove i kao takvi izvedeni su iz izvornih imena slavenskih naroda. Vrlo logičan i očekivan je slijed triju sljedećih semantičkih polja jer je riječ o kulturi i umjetnosti, znanosti i znanstvenim otkrićima te svakodnevnom životu i običajima, područjima iz kojih, prema Zolliju, potječe velik broj rusizama, ali i posuđenica iz ostalih slavenskih jezika (Zolli 1991: 157–158, 160–164). Slavizmi iz ostalih semantičkih polja zastupljeni su s manje od 6 % u našem korpusu. Slijedi popis zabilježenih slavizama klasificiranih prema pripadnosti određenom semantičkom polju:

– vojna i politička terminologija:

agit-prop, antisovietico, apparatčik, atamano, bano, boiardo, bolscevicco, bolscevismo, bolscevizzare, cetnico, cremlinologia, decabrista, duma, glasnost, gulag, kalashnikov, katuscia, kolchoz, kolchoziano, kombinat, leniniano, leninismo, leninista, leninistico, marxismo, marxista, menscevicco, menscevismo, niet, nomenklatura, oblovismo, panduro, perestrojka, pogrom, presidium, samizdat, sciabola, sciabolare, sciabolata, sciabolatore, soviet, sovietizzare, sovietologia, sovietologo, stacanovismo, stacanovista, stachanovistico, strelizzi, ukase, uscocco, ussita, ussiturismo, ustascia, voivoda, voivodato, zar, zarevic, zarina, zarismo, zarista, zdanovismo.

– imena nacija i političko-povijesni pojmovi:

bielorusso, bosniaco, buriato, calmucco, caucasico, caucasoide, ceceno, ceco, cecoslovacco, circasso, cosacco, croato, crucco, inguscio, iugoslavo, kirghiso, moravo, osseta, ossetico, panrusso, pietroburghese, polacco, polonico, polono, russo, samoiedo, serbo, serbocroato, siberiano, slovacco, sloveno, sovietico, ucraino, usso, uzbeko.

– kultura i umjetnost:

hacek, imaginismo, intelligenza, lolita, lomografia, matrioska, Nagra, pavloviano, permiano, permico, pope, russismo, russista, russofilo, russofono, siberia, uniate, vladika.

- znanost i znanstvena otkrića:
dubnio, ilmenite, masurio, masut, mendelevio, moho, polonio, robot, robotica, robotico, rutenio, samario, siberite, sputnik, tokamak, zoisite.
- svakodnevni život i običaji:
argato, baba, dacia, isba, iurta, knut, kulak, mugik, nagaica, rascia, samovar, sovchoz, sovcosiano, starosta, rubasca.
- trgovina:
astrakan, copeco, dinaro, grivna, haler, kuna, lev, rublo, sagena¹⁰, versta, zloty.
- biljke i životinje:
beluga, carassio, criceto, giorgina, irbis, karakul, paulonia, saiga, tarpan, troica.
- kulinarstvo:
blini, bortsch, chefir, gubana, kumis, kvas, paprica, rachi, sevruga, vodka.
- vrste krajolika i agronomija:
cernozem, dolina, iarovizzare, liman, taiga, uvala.
- glazba:
balalaica, bylina, guzla, mazurka, polka, redova.
- sport:
aerokombat, bagher e sambo.

Mnogi navedeni slavizmi su polimorfni, odnosno javljaju se u dva ili više alternativnih oblika u talijanskom jeziku (Filipović 1986: 43), no radi bolje preglednosti, u priloženom popisu navodili smo samo po jedan oblik. O alternativnim oblicima bit će riječi u poglavlju posvećenom adaptaciji i integraciji slavizama u talijanskom jeziku.

3.1.2. Gramatička kategorija, podrijetlo i vrijeme ulaska

S obzirom na gramatičku kategoriju, među zabilježenim slavizmima najbrojnije su imenice (140), a slijedi ih skupina riječi s dvojnog gramatičkom odrednicom imenice i pridjeva (36). Potom slijede pridjevi (11), dok su glagoli vrlo rijetki (4). Činjenica da je u našem korpusu više od 90 % imenica, među kojima prevladavaju konkretne imenice, potvrđuje poznatu tezu o uzročno-posljedičnoj vezi između kulturnog prestiža i potencijala širenja jezika davatelja, s jedne strane, te vrste riječi koje se posuđuju, s druge. Primjerice, Zolli navodi kako se kod isključivo trgovačkih veza između dvaju naroda posuđuju uglavnom riječi koje označuju stvari, dok se u slučaju dubljih odnosa, u kojima je kulturni prestiž jezika davatelja puno veći od kulturnog prestiža jezika primatelja, posuđuju riječi koje označuju apstraktne pojmove, a, osim imenica, posuđuju se i glagoli i pridjevi (Zolli 1991: 2). Potrebno

¹⁰ Sa značenjem 'stara ruska mjerna jedinica za duljinu'.

je, također, dodati da su u jezičnom posuđivanju najčešće posuđivana vrsta riječi upravo imenice, što ističe i R. Filipović u svojoj teoriji jezika u kontaktu (Filipović 1986: 127). U našem korpusu, dakle, prevladavaju imenice posuđene iz slavenskih jezika, koje su većinom konkretne, što možemo smatrati rezultatom slabih kulturnih veza između talijanskog i slavenskih jezika kao i niskog stupnja kulturnog prestiža i niskog potencijala širenja slavenskih jezika u odnosu na talijanski jezik.

S obzirom na podrijetlo, u korpusu prevladavaju rusizmi (68 %), što se može objasniti statusom ruskog kao većinskog jezika među slavenskim jezicima te kao jezika carske Rusije, ruske književnosti te sovjetske Rusije. Slijede češke (9 %) i poljske (7 %) posuđenice te srpske, hrvatske, slovenske, bosanske, bugarske, ukrajinske i slovačke (svake pojedinačno zastupljene s < 5 %). S obzirom na vrijeme ulaska, zabilježeni slavizmi iz našega korpusa većinom su ulazili u talijanski jezik tijekom 20. (56 %) te tijekom 19. stoljeća (26 %), što se može objasniti slabim kulturnim vezama između Talijana i slavenskih naroda do početka 19. stoljeća, kao i činjenicom da među slavizmima prevladavaju rusizmi za koje Zolli i Mancini navode da u talijanski počinju ulaziti u većem broju tek u 19. stoljeću, a broj im se povećao u 20. stoljeću za vrijeme komunizma (Zolli 1991: 157–158; Mancini 1993, 1994: 872). Tako i među slavizmima iz našeg korpusa koji su u talijanski ušli u 20. stoljeću, prevladavaju u prvom redu rusizmi vezani uz vojnu i političku terminologiju poput *antisovietico*, *bolscevico*, *bolscevismo*, *gulag*, *intelligenzia*, *kalashnikov*, *katiuscia*, *kolchoz*, *leninismo*, *marxismo*, *menscevismo*, *niet*, *nomenklatura*, *perestrojka*, *presidium*, *samizdat*, *soviet*, *stachanovismo*, *zdanovismo*. Zanimljivo je da je i najstarija slavenska posuđenica u korpusu rusizam *sevruga* (< rus. *sevrjuga*), a datira iz 14. stoljeća. S druge strane, talijanski slavizmi u korpusu koji potječu iz 19. stoljeća puno su raznovrsniji s obzirom na slavenski jezik iz kojeg potječu i s obzirom na značenje. Iz 19. stoljeća potječu sljedeći slavizmi iz našeg korpusa: *astrakan*, *atamano*, *balalaica*, *bano*, *bosniaco*, *burianto*, *caucasico*, *criceto*, *dacia*, *decabrista*, *dinaro*, *duma*, *giorgina*, *guzla*, *ilmenite*, *iugoslavo*, *kirghiso*, *knut*, *kvas*, *lev*, *liman*, *mugic*, *oblomovismo*, *osseta*, *paprica*, *paulonia*, *permiano*, *polka*, *redova*, *russofilo*, *samovar*, *sciabolatore*, *siberia*, *siberiano*, *slovacco*, *sloveno*, *tarpan*, *troica*, *ucraino*, *voivodato*, *zarevic*, *zarismo*, *zoiste*.

3.2. Adaptacija i integracija

U teoriji jezičnih dodira razlike u značenju pojmova *adaptacija* i *integracija* minimalne su, te se oni najčešće koriste kao sinonimi. Tako se, primjerice, govori o fonološkoj adaptaciji i o fonološkoj integraciji imenica, o morfološkoj adaptaciji i o morfološkoj integraciji pridjeva, o semantičkoj adaptaciji i o semantičkoj integraciji glagola i sl., podrazumijevajući pritom *fonološke*, *morfološke* i *semantičke promjene kroz koje prolazi model tijekom svoje transformacije u repliku*. U ovom radu integraciju smatramo krunom procesa adaptacije polazeći od Filipovićeve definicije integracije kao stadija »u kojem se strani element uklopio u sustav jezika primaoca (L_p), kao utvrđena i potpuno adaptirana posuđenica (loanword)« (Filipović 1986: 38) te njegova opisa procesa adaptacije u kojem »Model počinje svoju adaptaciju kako bi se integrirao u sustav jezika primaoca, te prolazi kroz razne stadije adaptacije i dobiva različite oblike kompromisne replike (compromise replica). Kad se adaptacija modela dovrši i on se potpuno integrira u sustav jezika primaoca, uzima oblik koji zovemo replika (replica)« (Filipović 1986: 68).

Naš je cilj klasificirati slavizme s obzirom na njihovu prilagođenost ortografskom, fonološkom i morfološkom sustavu talijanskog jezika pri čemu ćemo se poslužiti osnovnom podjelom koja se koristi u lingvistici jezičnih dodira ne upuštajući se u detaljniju analizu pojedinih stupnjeva adaptacije koja bi zahtijevala poseban pristup svakoj od skupina slavizama s obzirom na slavenski jezik iz kojeg potječu.¹¹ Zabilježene slavizme podijelili smo na integrirane i neintegrirane posuđenice (tal. *prestiti integrati/prestiti non integrati*) koristeći se terminologijom uvriježenom u talijanskoj lingvističkoj praksi, a koja je istovjetna podjeli na posuđenice, koje svojim oblikom prilagođenim sustavu jezika primatelja na prvi pogled ne odaju svoje strano podrijetlo, i tuđice, koje svojim oblikom neprilagođenim sustavu jezika primatelja jasno upućuju na svoje strano podrijetlo (Dardano 2005: 131–132; Gusmani 1986: 23–24). Potrebno je napomenuti da ovoj podjeli odgovaraju stadiji replike i kompromisne replike u Filipovićevoj teoriji jezika u kontaktu (Filipović 1986: 43). Slijedi popis neintegriranih i integriranih slavizama iz korpusa u kojem navodimo sve oblike preuzete iz rječnika.

– neintegrirani oblici slavizama:

aerokombat, agit-prop, aparatčik, astrakan/astracan, bagher, balalaika, blini/bliny/blinis, bortsch/boršč, bylina, ceko/czeco, cernozem, chefir/kefir, csarina/czarina/tsarina, dinar, glasnost, gulag, guzla, hacek/hatchek, haler, hussita, hussitismo, irbis, izba, jarovizzare, jugoslavo, kalashnikov, karakul, katiuscia, kirghiso/kirghizo, knut, kolchoz, kolchoziano, kombinat, kulak, kumis/kumys, kuna, kvas, lev, liman, marxismo, marxista, masut/mazut, matrioska, mazurka, moho, mugic/mugik, nagaika, niet, nomenklatura, paprika, perestrojka, pogrom, polka, presidium, rachi/raki/rak, robot, rublo, sambo, samizdat, samovar, sovchoz, soviet, sputnik, stachanovismo/stakanovismo, stachanovista/stakanovista, stachanovistico/stakanovistico, tarpan, tokamak, ukase, ustascia, uzbeko/uzbeco/usbeko, vladik, vodka, yurta, zar/csar/czar/tsar, zarevic/csarèvic/czarèvic/tsarèvic, zloty.

– integrirani oblici slavizama:

antisovietico, argato, atamano, baba, balalaica, bano, bielorusso/belorusso, beluga, boiardo/boiario, bolscevico, bolscevismo, bolscevizzare, bosniaco, buriato, calmucco, carassio, catuscia, caucasico, caucasoide, ceceno, ceco, cecoslovacco, cetnico, chirghiso, circasso, colcosiano, copeco, cosacco, cremlinologia, criceto, croato, crucco, dacia, decabrista, dinaro, dolina, dubnio, duma, giorgina, grivna, gubana, gusla, iarovizzare, imaginismo, inguscio/ingusceto, intelligenzia, ilmenite, isba, iugoslavo, iurta, leniniano, leninismo, leninista, leninistico, lolita, lomografia, masurio, matriosca, mazurca, mendelevio, menscevico, menscevismo, moravo, nagaika, Nagra, oblovismo, osseta, ossetico, panduro, panrusso, paprica, paulonia, pavloviano, perestroica, permiano, permico, pietroburghese, polacco, polca, polonico, polonio, polono, pope, rascia, robotica, robotico, rubasca, russismo, russista, russo, russofilo,

¹¹ Usp. Filipović 1986.

russofono, rutenio, sagena, saiga, samario, samoiedo, sciabola/sciabla, sciabolare, sciabolata, sciabolatore, serbo, serbocroato, sevruga, siberia, siberiano, siberite, slovacco, sloveno, sovcosiano, sovietico, sovietizzare, sovietologia, sovietologo, stacanovismo, stacanovista, stachanovistico, starosta, strelizzi, taiga, troica, ucase, ucraino, uniate uscocco, usbeco, ussita, ussitismo, usso, uvala, versta, voivoda/vaivoda, voivodato, zarina, zoisite.

Pri podjeli s obzirom na integraciju, neintegriranim smo smatrali svaki oblik slavizma koji se ortografski, fonološki ili/i morfološki nije prilagodio sustavu talijanskog jezika te se, sa stajališta teorije jezika u kontaktu, smatra kompromisnom replikom, dok smo integriranim smatrali svaki oblik slavizma koji se ortografski, fonološki i morfološki prilagodio sustavu talijanskog jezika te se, sa stajališta teorije jezika u kontaktu, smatra potpunom replikom. U našem korpusu broj integriranih oblika (tj. replika) vidno premašuje broj neintegriranih oblika (tj. kompromisnih replika), što potvrđuje težnju slavenskih posuđenica da se potpuno integriraju u sustav jezika primatelja.

U prilog ortografskoj, fonološkoj i morfološkoj „egzotičnosti” slavizama¹² svjedoči činjenica da je čak 20 % popisanih slavizama polimorfno, odnosno da se u talijanskom jeziku javlja u nekoliko alternativnih oblika čiji broj varira od najmanje 2 do najviše 4 oblika. Ponekad je riječ o alternaciji integriranih oblika poput *bielorusso/belorusso, boiardo/boiario, inguscio/ingusceto, sciabola/sciabla, voivoda/vaivoda*, u nekim o alternaciji neintegriranih oblika poput *astrakan/astracan, bortsch/boršč, chefir/kefir, kumis/kumys, masut/mazut, rachi/raki/rak, zar/csar/czar/tsar, zarevic/csarèvic/czarèvic/tsarèvic*, dok je najčešće riječ o alternaciji jednoga integriranog s dva ili više neintegriranih oblika poput *balalaica/balalaika, ceco/ceko/czeco, chirghiso/kirghiso/kirghizo, dinaro/dinar, iugoslavo/jugoslavo, matriosca/matrioska, paprica/paprika, stacanovismo/stachanovismo/stakanovismo, usbeco/uzbeko/uzbeco/usbeko, zarina/csarina/czarina/tsarina*. Dakle, i kod alternacije oblika potvrđuje se težnja slavizama integraciji u sustav talijanskog jezika.

Fonološki su zanimljivi homografi s različitim naglascima koje u navedenom popisu nismo bilježili radi bolje preglednosti. Tako smo, primjerice, zabilježili sljedeće varijacije: *bolscevico/bolscèvico, karakùl/karàkul, moràvo/mòravo, tàiga/taigà, ucraino/ucràiino*. S druge strane, morfološki su zanimljivi slavizmi poput imenice muškog roda *sambo* i imenice muškog roda i pridjeva *ustascia* koji, kao imenice, u jednini djeluju potpuno integrirani, no koji svojim nepromjenjivim oblikom u množini odaju svoje strano podrijetlo.

Također je zanimljiv slučaj kružnog posuđivanja (tal. *prestiti di ritorno*). Imenica *nomenclatura* sa značenjem ‘popis imena’ iz talijanskog je ušla u ruski, a sedamdesetih godina prošlog stoljeća iz ruskog se vratila u talijanski kao *nomenklatura* sa značenjem ‘popis najvažnijih zaduženja u komunističkoj partiji Sovjetskog Saveza; visoke dužnosti u vladi ili javnoj administraciji drugih zemalja; uprava na čelu neke organizacije’ (ZIN 2013: 1497).

Potrebno je svakako izdvojiti i izvedenice nastale na osnovi slavizama i slavenskih

¹² Usp. Mancini 1993, 1994.

riječi ili imena poput *bolscevizzare* (od *bolscevico* < rus. *bol'shevik*), *cremlinologia* (od *Cremlino* < rus. *Kremlj*), *kolchoziano/colcosiano* (od *kolchoz* < rus. *kollektivnoe chozjajstvo*), *leniniano*, *leninismo leninista*, *leninistico* (< rus. *Lenin*), *robotica* < *robotico* (od *robot* < češ. *robota*), *sciabolare*, *sciabolata* (od *sciabola* < polj. *szabla*), *ussitismo/hussitismo* < *ussita/hussita* (< češ. *J. Hus*), *zoisite* (< slo. *S. Zois*). Ovakvih primjera je malo, no zanimljivi su zato što svjedoče o potpunoj integriranosti i produktivnosti nekoliko slavizama.

4. Zaključak

U ovom radu prikupili smo slavizme zabilježene u jednojezičnom rječniku talijanskog jezika *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana* (ZIN) kako bismo ih klasificirali prema semantičkom polju, gramatičkoj kategoriji, podrijetlu i vremenu ulaska u talijanski jezik te prema stupnju integriranosti u talijanskom jeziku. Trećina zabilježenih slavizama pripada semantičkom polju vojne i političke terminologije, što dovodimo u vezu s velikom prisutnošću rusizama koji čine više od dvije trećine našega korpusa. Najzastupljenija gramatička kategorija u korpusu su imenice koje su u procesu jezičnog posuđivanja najčešće posuđivana vrsta riječi, osobito kod slabih jezičnih i kulturnih veza i manjka prestiža jezika davatelja. S obzirom na integriranost, prikupljeni slavizmi većinom su potpune replike integrirane u ortografski, fonološki i morfološki sustav jezika primatelja, dok je i kod alternacije oblika česta pojava alterniranja integriranog oblika s neintegriranim oblicima. Posebno su zanimljivi neintegrirani oblici koji upućuju na ortografsku, fonološku i morfološku „egzotičnost” slavizama u talijanskom jeziku. Malobrojne izvedenice nastale od slavizama potvrđuju slabu produktivnost i raširenost uporabe slavizama u talijanskom jeziku, no ujedno su zanimljive kao dokaz potpune integriranosti i produktivnosti dotičnih slavizama. Ovdje izloženim rezultatima našeg istraživanja nastojali smo pridonijeti sustavnom proučavanju talijanskih slavizama, ali i potaknuti neka buduća istraživanja ovog malog, no ne i manje vrijednog dijela talijanskog leksika.

Literatura

- Dardano, M. (2005). *Nuovo manualetto di linguistica italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Školska knjiga.
- DELI = Cortelazzo, Manlio – Paolo Zolli (1999). *DELI – Dizionario Etimologico della Lingua Italiana*. Bologna: Zanichelli.
- DO = Devoto, Giacomo e Oli, Gian Carlo (2013). *Il Devoto-Oli. Vocabolario della lingua italiana 2013*. Milano: Mondadori.
- Gusmani, R. (1986). *Saggi sull'interferenza linguistica*. Firenze: Le Lettere.
- Kapović, M. (2008). *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ljubičić, M. (1991, 1992) „Parole ibride croato-venete nel »Vocabolario del dialetto veneto-dalmata«” di L. Miotto. *SRAZ*, XXXVI-XXXVII, 121–129.
- Ljubičić, M. (1994). „O hrvatskoj leksičkoj komponenti u Miottovu »Vocabolario del dialetto veneto-dalmata«”. *Folia onomastica croatica*, 3, 93–106.
- Ljubičić, M. (2011). *Posuđenice i lažni parovi: hrvatski, talijanski i jezično posredovanje*. Zagreb: FF press.
- Mancini, M. (1993, 1994). „Voci orientali ed esotiche nella lingua italiana”. U Luca Serianni, Pietro Trifone (ur.), *Storia della lingua italiana, Volume terzo: Altre lingue* (str. 823–879). Torino: Giulio Einaudi Editore.
- Muljačić, Ž. (1973). „Problemi della simbiosi slavo romanza nell'Adriatico”. *Miscellanea (della Facoltà di Lingue e letterature straniere dell'Università di Trieste con sede a Udine)*, II, 21–39.
- Muljačić, Ž. (1978). „Lingue romanze e lingue slave”. U Alberto Varvaro (ur.), *Atti del 14° Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza, I: Napoli, 15–20 aprile 1974* (str. 407–421). Napoli – Amsterdam: G. Macchiaroli – J. Benjaminis.
- Muljačić, Ž. (2003). „O dvjema vrstama hrvatskih »pseudoromanizama«”. *Filologija*, 40, 95–112.
- Nicolai, G. M. (1982). *Le parole russe. Storia costume e società della Russia attraverso i termini più tipici della sua lingua*. Roma: Bulzoni.
- Nicolai, G. M. (1994). *Viaggio lessicale nel paese dei Soviet. Da Lénin a Gorbačëv*. Roma: Bulzoni.
- Orioles, V. (1984). *Su alcune tipologie di russismi in italiano*. Udine: Università degli Studi di Udine.
- Orioles, V. (2006). *I russismi nella lingua italiana. Con particolare riguardo ai sovietismi*. Roma: Il Calamo.
- Pfister, M. (1987). „Slawische Elemente im Italienischen”. U Günter Holtus, Johannes Kramer (ur.), *Romania et Slavia Adriatica. Festschrift für Z. Muljacic* (str. 143–150). Hambrug: Helmut Buske Verlag.
- Sočanac, L. (2001). „Talijanski elementi u hrvatskom jeziku – kulturno i intimno posuđivanje”. *Riječ*, 7, 77–88.
- Sočanac, L. (2004). *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Sočanac, L. (2005). „L'influsso italiano sulla lingua croata”. *Ambra: percorsi di italianistica*, anno VI, n. 6, 194–206.
- Šimunković, Lj. (2009). *I contatti linguistici italiano-croati in Dalmazia. Hrvatsko-talijanski jezični dodiri u Dalmaciji*. Split: Dante Alighieri.

Zolli, P. (1976). *Le parole straniere*. Bologna: Zanichelli.

Zolli, P. (1991). *Le parole straniere*. Bologna: Zanichelli.

Izvor

ZIN = Zingarelli, Nicola (2013). *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

CONTRIBUTO ALLA CLASSIFICAZIONE DEGLI SLAVISMI NELLA LINGUA ITALIANA

Riassunto

Se paragonati ai prestiti provenienti da altre lingue europee, gli slavismi non sono così numerosi nella lingua italiana e finora non stati studiati dettagliatamente. Il presente contributo si propone di raccogliere gli slavismi presenti nel vocabolario monolingue della lingua italiana, di classificarli in base al campo semantico, categoria grammaticale, lingua d'origine e datazione, nonché in base alla loro integrazione nella lingua italiana. Con il termine *slavismo* designiamo i prestiti integrati e non integrati che sono entrati nella lingua italiana da varie lingue slave quali il russo, croato, serbo, sloveno, ceco, polacco, bosniaco, slovacco, bulgaro e ucraino, come pure i loro derivati e i derivati formati dalle parole slave. Il corpus viene tratto dal vocabolario monolingue italiano *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana* di Nicola Zingarelli (ZIN). Nel corpus predominano i nomi relativi al campo semantico della terminologia politica e militare, il che è in relazione con l'alto numero degli slavismi provenienti dal russo. Si tratta di prestiti che entrarono nella lingua italiana nel corso dell'Ottocento e del Novecento, che nella maggior parte si sono adattati ortograficamente, fonologicamente e/o morfologicamente alla lingua ricevente. Abbiamo anche notato tanti casi di forme alterate di slavismi nei quali spesso una forma intergrata si alterna alle forme non integrate. I casi di derivati formati dagli slavismi sono rari, però sono interessanti in quanto confermano un alto grado d'integrazione e la produttività dei rispettivi prestiti.

Parole chiave: slavismi, lingua italiana, classificazione, campi semantici, categoria grammaticale, lingua d'origine, datazione, adattamento, integrazione